

УДК 159.923.5:159.922.7
DOI 10.32999/ksu2312-3206/2021-3-9

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО ВЗАЄМОДІЇ ІЗ СОМАТИЧНО ПОСЛАБЛЕНИМИ ШКОЛЯРАМИ

Світлич Світлана Анатоліївна,

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри виховання та культури здоров'я

КЗВО «Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради

svitich1979@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-7340-5648>

Мета. Визначити психологічну готовність педагогів початкових класів до взаємодії із соматично ослабленими школярами.

Методи. Для визначення рівня сформованості компонентів психологічної готовності вчителів початкових класів до взаємодії із соматично ослабленими учнями використовувався авторський опитувальник, дослідження мало характер психолого-педагогічного експерименту.

Результати. У наявній науковій літературі акцентується пріоритетна роль особистості педагога в подоланні негативних тенденцій в особистісному розвитку соматично ослаблених дітей, їх успішного навчання. У процесі дослідження визначено, що таке «соматично ослаблені діти»; які психологічні проблеми можуть виникати в соматично ослаблених дітей у школі і як часто; якою суб'єктно є відповідальність за вирішення психологічних проблем соматично ослаблених дітей у школі; як педагоги можуть їм допомогти; визначення характеристик, притаманних таким учням, оцінка ступеня їх вираженості; оцінка власної готовності до роботи із соматично ослабленими учнями.

Висновки. За проведеним дослідженням жоден із вчителів початкових класів, які брали участь у ньому, не має високого рівня психологічної готовності до взаємодії із соматично ослабленими учнями, більшість педагогів (52,5%) мають достатній рівень готовності. На основі результатів дослідження обґрунтовано необхідність розроблення спеціальної програми психологічної підготовки вчителів початкових класів до взаємодії із соматично ослабленими учнями, яка має включати як теоретичні заняття, так і методи групової та індивідуальної роботи. Визначена спрямованість такої програми за кількома напрямками, як-от: актуалізація і розвиток мотивації до взаємодії із соматично ослабленими учнями, формування теоретичних знань та розширення уявлень про їхні особливості, актуалізація та відпрацювання комплексу практичних умінь та навичок ефективної взаємодії з ними, розвиток емпатії, гуманістичної спрямованості педагогів та їхньої здатності до рефлексії.

Ключові слова: вікова психологія, здоров'я, психологічна готовність педагога, початкова освіта, освітні технології.

EMPIRICAL STUDY OF PSYCHOLOGICAL READINESS OF PRIMARY SCHOOL TEACHERS TO INTERACT WITH SOMATICALLY WEAKENED SCHOOLCHILDREN

Svitich Svitlana Anatoliivna,

Candidate of Psychological Sciences,

Associate Professor at the Department of Education and Culture of Health

*Communal Institution of Higher Education "Dnipro Academy of Continuing Education"
of Dnipropetrovsk Regional Council*

svitich1979@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-7340-5648>

Purpose. The purpose is to determine the psychological readiness of primary school teachers to interact with somatically impaired students.

Methods. To determine the level of formation of the components of psychological readiness of primary school teachers to interact with somatically impaired students, an author's questionnaire was used, the study was in the nature of a psychological and pedagogical experiment.

Results. The available scientific literature emphasizes the priority role of the teacher's personality to overcome negative trends in the personal development of somatically weakened children and for their successful learning. The study identified what "somatically impaired children" are; what psychological problems may occur in somatically impaired children at school and how often; what is the subjective responsibility for solving the psychological problems of somatically weakened children at school; how teachers can help them; determining the characteristics inherent in such students, and assessing their severity; assessment of one's own readiness to work with somatically impaired students.

Conclusions. According to the study, none of the primary school teachers who participated in it has a high level of psychological readiness to interact with somatically impaired students, most teachers (52,5%) have a sufficient level of readiness. Based on the results of the study, the need to develop a special program of psychological training of primary school teachers to interact with somatically impaired students, which should include both theoretical classes and methods of group and individual work. The direction of such a program is determined in several areas: actualization and development of motivation to interact with somatically weakened students, formation of theoretical knowledge and expansion of ideas about their features, actualization and development of practical skills and skills of effective interaction with them, development of empathy, humanistic orientation of teachers and their ability to reflect.

Key words: *age psychology, health, psychological readiness of teacher, primary education, educational technologies.*

Вступ

Захворюваність та системні проблеми зі здоров'ям дітей є суттєвим чинником, який впливає на організацію освітнього процесу. За даними вітчизняних дослідників Г. Цап та М. Цап, «за роки незалежності України серед її населення загострилася ситуація зі станом психосоматичного здоров'я. За статистичними даними, 53,0% дітей мають ослаблене здоров'я, понад 30,0% дітей віком до 14 років мають хронічні захворювання і лише 10,0% випускників шкіл можна назвати здоровими. Загальна захворюваність дітей віком до 14 років виросла на 16,0%» (Цап, 2014: 370). У зв'язку із цим здоров'язбереження, формування здорового способу життя та культури здоров'я виступають як пріоритетні аспекти сучасної освіти.

Одним із найважливіших напрямів вирішення проблем у цій царині є готовність педагогів до роботи із соматично послабленими дітьми, які переживають труднощі в освітньому процесі внаслідок проблем зі здоров'ям. Вітчизняний дослідник Г. Пешко дає таку характеристику таких дітей: «Це соматично ослаблені діти, тобто такі, що перенесли важкі та тривалі захворювання або мають хронічні неспецифічні захворювання органів дихання, кровотворення, травлення, ендокринної системи, вивідної системи тощо. Ці діти часто мають підвищену стомлюваність і знижену працездатність, що неминуче зменшує ефективність їх навчання в загальноосвітньому навчальному закладі. Спектр хронічних соматичних захворювань у таких дітей надто широкий» (Пешко, 2016: 150).

Науковці зазначають, що соматична ослабленість є одним з основних чинників виникнення труднощів у навчанні, а також емоційного неблагополуччя дітей у школі (М. Буянов, Б. Воронков, О. Захаров, Д. Ісаєв, В. Каган та інші). Крім того, унаслідок частих пропусків занять у соматично ослаблених дітей відбуваються особистісні зміни: знижується самооцінка, підвищується рівень тривожності тощо (Н. Бадьїна, Г. Арїна, М. Коваленко, А. Міхеєва, Л. Долинська). Особливо важливим періодом, як підкреслюють вітчизняні дослідники, у розвитку особистості є навчання в початко-

вій школі, коли психофізіологічні можливості дитини мають найбільшу сензитивність до розкриття та реалізації в навчанні (Вержиковська, Ковальчук, 2012: 27). Тому вивчення психологічних особливостей соматично ослаблених дітей молодшого шкільного віку та їх урахування в навчально-виховному процесі є вкрай важливим.

1. Теоретичне обґрунтування проблеми

Велике значення особистості педагога для подолання негативних тенденцій в особистісному розвитку соматично ослаблених дітей, для їх успішного навчання, його готовності до взаємодії з дітьми цієї категорії відзначають Б. Сісак, Е. Верона, І. Міхатов-Стефанович та інші вітчизняні та закордонні дослідники. У їхніх роботах зазначено, що часто педагоги не розуміють проблем, що виникають у таких дітей, не можуть надати їм належної психолого-педагогічної підтримки і допомоги. Проте, як вказують вітчизняні фахівці, саме «діти із хронічними хворобами прагнуть, щоб про них більше піклувалися, вони відчувають незахищеність, а також спостерігається емоційна лабільність характеру» (Руденко та ін., 2016: 177).

Низка дослідників, зокрема І. Дубровіна, В. Каган, Б. Лінк, Дж. Фелан та інші, акцентують негативну роль педагогів у процесі виникнення труднощів у соматично ослаблених дітей унаслідок того, що вони ставляться до них як до таких, що не бажають ходити до школи і не докладають досить зусиль для успішності в навчанні. Як слушно вказує дослідниця Л. Жіліна, саме таке ставлення педагогів зумовлює загострення неврозів у дітей, що на тлі ослабленого здоров'я цілком руйнує навчальний процес (Жіліна, 2020: 169).

Науковцями порушуються питання психологічної підготовки вчителів до взаємодії з різними категоріями учнів. Так, О. Пономарьова розробляла питання підготовки вчителів до роботи з дезадаптованими дітьми молодшого шкільного віку, І. Василенко – з ліворукими дітьми; формування психологічної готовності вчителів до профілактики і корекції проявів дитячої агресивності досліджував А. Кірейчев, психологічні умови формування готовності майбутніх учителів початкових класів до розвитку креативності учнів – В. Фадєєв,

психологічний аналіз регулятивної функції емпатії педагога здійснила О. Алпатова, формування гуманістичної спрямованості майбутніх учителів початкових класів – А. Кудусова, формування психологічної готовності майбутніх учителів до інтерактивної взаємодії з учнями – В. Терещенко.

Західні фахівці також акцентують необхідність доповнення звичайних освітніх стратегій так званими «стратегіями втручання» (“intervention strategies”), які є ефективними саме тоді, коли дитина із причин поганого здоров’я, сімейних негараздів чи наслідків виховання стає неспроможною до результативного навчання. Водночас «різні проблеми вимагають різних підходів», починаючи від неадаптивної поведінки і закінчуючи поганим відвідуванням школи, і поєднання стратегій, ідей та педагогічних практик вимагає співпраці педагогів та освітніх психологів (Soxhead, Gupta, 2018: 5). Ефективні стратегії та освітні практики щодо соматично ослаблених дітей є складовою частиною загальної державної політики сприяння здоровому розумовому, емоційному та поведінковому розвитку молодого покоління (Fostering healthy, 2019: 8).

Поряд із різноманітністю напрямів дослідницьких робіт із проблем психологічної підготовки вчителів, варто констатувати, що психологічна підготовка вчителів до взаємодії із соматично послабленими учнями молодшого шкільного віку не досліджена належною мірою. Проте, як слушно вказує вітчизняний дослідник О. Волошин, саме психологічна готовність педагога до взаємодії з такими дітьми виступає головним компонентом успішності освітнього процесу (Волошин, 2015: 75). Традиційно ж у процесі професійного навчання майбутніх учителів основна увага приділяється загальним питанням організації навчального процесу, віковим особливостям дітей, але не розкривається специфіка роботи з дітьми, які вимагають особливої уваги і відповідного інструментарію педагогічного впливу, опанування яких ґрунтується на психологічній готовності педагога до такої роботи. Звідси постає мета дослідження – визначення психологічної готовності педагогів початкових класів до взаємодії із соматично ослабленими школярами.

2. Методологія та методи

Методологічні основи дослідження включають теоретичні засади особистісно орієнтованої освіти (Г. Балл, І. Бех); особистісно-діяльнісного й індивідуального підходів у навчанні (Б. Ананьєв, Г. Костюк, Б. Ломов); взаємодії (Г. Андреева, І. Зимняя, Г. Китайгородська, О. Леонтьєв, Б. Ломов, А. Мудрик); педагогічної взаємодії (О. Киричук, Я. Коломінський, В. Ляудіс, Г. Руда, Т. Щербан); концепції готовності до професійної діяльності (Г. Балл, С. Дурай-Новакова, А. Линенко й інші); тео-

ретичні положення психосоматичного підходу (Д. Ісаєв, В. Каган, В. Ніколаєва й інші).

Для визначення рівня сформованості компонентів психологічної готовності вчителів початкових класів до взаємодії із соматично послабленими учнями використовувався авторський опитувальник, визначення рівня сформованості гуманістичної спрямованості педагогів здійснювалося на основі методики «Структура спрямованості педагога» В. Семиченко; визначення рівня розвитку емпатійних здібностей у педагогів здійснювалося на основі методики В. Бойко; загалом дослідження має характер психолого-педагогічного експерименту (Семиченко, Світич, 2017). Дані емпіричного дослідження узагальнювалися з використанням методів математичної обробки даних (кореляційний, дисперсійний аналіз) із подальшою їх якісною інтерпретацією та змістовим узагальненням. Статистична обробка даних і графічна презентація результатів здійснювалися за допомогою пакета статистичних програм SPSS (версія 17.0) та комп’ютерної програми Microsoft Excel.

3. Результати та дискусії

В емпіричному дослідженні взяли участь 388 педагогів, учителів початкових класів. Для отримання даних було розроблено авторський опитувальник із дванадцяти запитань за основними проблемами. Перше питання було присвячено визначенню поняття «соматично послаблені діти», водночас було встановлено конкретні характеристики, які пов’язані з відвідуванням школи, пропусками через хвороби та частотою захворювання дітей, які є загальноприйнятими у вітчизняній освітній практиці та використовуються в науковій літературі.

Друге запитання анкети було присвячено оцінці з боку педагогів початкових класів сукупності й ієрархії психологічних проблем, які виникають у соматично послаблених дітей у школі, як часто. Більшість учителів вважають, що найчастіше в соматично ослаблених дітей проблеми через те, що вони часто пропускають заняття у школі. Найбільш негативну роль, на думку педагогів, відіграють проблеми в засвоєнні матеріалу навчальних програм у зв’язку з постійними пропусками занять, унаслідок цього відсутності належної концентрації у процесі навчання. Також серед негативних наслідків учителі початкових класів зазначають низку психологічних труднощів, як-от проблеми з розвитком інтелекту, проблеми з відповідями дітей біля дошки, підвищену сором’язливість, а також занижену самооцінку соматично ослаблених дітей. Водночас педагоги відмічають, що досить рідко в таких учнів виникають комунікаційні проблеми, пов’язані зі спілкуванням з однокласниками та вчителями. Загалом відповіді педагогів стосовно виникнення психологічних проблем у соматично ослаблених дітей представлені в таблиці 1.

Таблиця 1

Оцінка вчителями початкових класів інтенсивності психологічних проблем у соматично послаблених дітей (%)

Частота виникнення	Труднощі у спілкуванні з однолітками	Труднощі під час взаємодії з учителем	Низька концентрація уваги	Низька самооцінка	Труднощі під час відповіді біля дошки	Труднощі в засвоєнні навчальної програми внаслідок частих пропусків	Труднощі в засвоєнні навчальної програми внаслідок низького інтелектуального рівня	Сором'язливість
Виникають завжди	13,6	5,7	40,8	21,5	25,7	54,0	27,2	17,0
Виникають часто	17,4	10,6	37,7	25,7	33,6	20,4	24,2	27,9
Виникають рідко	3,8	3,0	1,9	4,5	5,3	4,2	5,7	4,9
Не виникають	65,3	80,8	19,6	48,3	35,3	21,5	43,0	50,2

Дані результати вимагають коментування насамперед стосовно оцінки педагогами рівня інтелектуального розвитку соматично ослаблених дітей. Згідно з нашими даними, які підтверджуються й іншими дослідженнями, він не відзначається суттєвим зниженням порівняно з іншими дітьми. Також наші дослідження показують наявність суттєвих комунікаційних проблем у соматично ослаблених дітей, чого не фіксує опитування педагогів. На нашу думку, це є свідченням того, що вчителі початкових класів не мають реального уявлення про психологічні проблеми соматично ослаблених дітей і потребують надання спеціальної інформації для роботи з ними.

Насамперед було визначено думку педагогів стосовно того, хто має брати на себе основну відповідальність за вирішення проблем соматично ослаблених дітей у школі. Отримані результати були згруповані нами у три категорії. Перша категорія – це оптимальний розподіл відповідальності, який ми розуміємо як рівнозначну участь усіх учасників освітнього процесу (діти, батьки та педагоги) у вирішенні тих проблем, які виникають у соматично ослаблених дітей під час навчання. Такий варіант відповідей обрали лише 6,9% опитаних педагогів. До другої категорії ми віднесли відповіді тих педагогів, які вважають, що мають прийняти на себе основну частину відповідальності за вирішення вказаних проблем. Такий варіант відповідей було отримано від 40,8% опитаних педагогів. Найбільше прихильників було у третій категорії відповідей – 52,3% педагогів схильні перекладати відповідальність за вирішення проблем соматично ослаблених дітей на них самих та їхніх батьків.

Отже, доцільно зробити висновок, що більшість педагогів початкових класів намагаються основну відповідальність за проблеми

соматично ослаблених дітей перекласти на інших і не схильні вважати це своїм обов'язком. Водночас дослідження показує, що усвідомлення своєї відповідальності зростає разом зі збільшенням стажу роботи, оскільки готовність взяти на себе цю відповідальність серед молодих педагогів становить усього 21,1%, тоді як серед педагогів зі значним стажем – від 40 до 46%.

Варто сказати, що дуже мало педагогів сумніваються у своїх можливостях допомогти у вирішенні проблем соматично ослаблених дітей. 89,1% опитаних педагогів впевнені у своїх здатностях це зробити, і лише 6,8% вважають, що зробити це нездатні (4,2% обрали варіант відповіді «не завжди»). Також спостерігається переконаність педагогів у необхідності знань та навичок для роботи з такими дітьми, таку позицію розділяють 90,2% опитаних (3,4% вважають наявність таких компетенцій необов'язковими, а 6,8% – узагалі непотрібними). Можна констатувати, що більшість педагогів вважають себе на рівні наявних компетенцій готовими до роботи з вирішення проблем соматично ослаблених дітей, однак водночас у них немає цілісного розуміння власної ролі в цій формі педагогічної діяльності.

Цікавими є дані щодо того, яким чином педагоги бачать можливості допомоги зі свого боку соматично ослабленим дітям для того, щоб мінімізувати психологічні труднощі, які в них виникають. Усі форми допомоги ми згрупували так:

По-перше, педагогічна допомога, під якою маються на увазі всі форми освітнього процесу, що мають сприяти розвитку соматично ослаблених дітей (індивідуальні консультації, додаткові заняття з різних предметів, поради учням із боку педагогів та співбесіди з ними,

різного виду індивідуальні рекомендації тощо (53,2%).

По-друге, психологічна допомога, яка має бути націлена на підтримку соматично ослаблених дітей саме в тих аспектах, де вони мають найбільші труднощі. Сюди відносимо дії педагогів, які стосуються підвищення самооцінки учнів, створення для них ситуацій успіху в освітньому процесі, емоційної підтримки, більш широкого застосування індивідуального підходу, дій із метою згуртування учнівського колективу для підтримки таких учнів (39,2%).

По-третє, організація співпраці з батьками як у шкільному навчальному процесі, так і для оптимізації навчання соматично ослаблених дітей удома (5,7%).

По-четверте, розширення використання здоров'язбережувальних та здоров'ярозвивальних технологій в освітньому процесі з комбінуванням фізичних вправ (тренінги, фізхвилинки, комплекси фізичних вправ) із формуванням оптимального навчального навантаження для соматично ослаблених учнів (6,8%).

Варто зазначити, що частина педагогів, будучи впевненою у власних можливостях надання допомоги соматично ослабленим дітям, водночас не змогли визначитися із практичними конкретними формами надання такої допомоги (8,3%).

Важливим аспектом дослідження стало виявлення того, яким чином педагоги початкової школи уявляють собі проблеми розвитку соматично ослаблених дітей. Учителям, що брали участь в опитуванні, було запропоновано визначити особливості соматично ослаблених дітей за структурою характеристик та мірою їхньої вираженості. Опитуваним були запропоновані поперечні профілі, що містили перелік характерних рис і особливостей поведінки дітей, а вони мали обрати із цього переліку ті складники, які характеризують саме соматично ослаблених учнів, та визначити міру їх прояву (3 бали – риса завжди наявна, 2 бали – наявна часто, 1 бал – наявна епізодично). Узагальнювальний підрахунок здійснювався за 32 характеристиками, із яких 16 були позитивними, а 16 – негативними.

За результатами опитування доцільно зазначити ті риси соматично ослаблених учнів, які педагоги вважають найбільш характерними: швидко стомлюються (середній бал – 1,8, максимально можливий – 3,0), часто відволікаються – 1,4, низький темп діяльності – 1,4, важко переживають невдачі – 1,3, мають високу тривожність – 1,0, образливі – 1,0, погано адаптовані до школи – 1,0, мають низьку самооцінку – 0,8.

Амбівалентними є парні характеристики соматично ослаблених учнів: прагнення до успіху – байдужість (1,1–0,5); неагресивність – агресивність (1,0–0,4); допитливість – незацікавленість (0,9–0,6); зацікавленість – незацікавленість у навчанні (0,8–0,7). Однакові бали одержані від педагогів за такими характеристиками, як «непосидючий – спокійний», «інтелектуально розвинений – нерозвинений», «легко / із труднощами спілкується». Загалом дана частина дослідження показує відсутність у педагогів розуміння психологічного портрета соматично ослаблених учнів.

Заключним етапом було визначення комплексної оцінки педагогами власної готовності до роботи із соматично ослабленими дітьми. Цілком готовими до такої роботи вважають себе 20,0% опитаних, загалом готовими – 46,9%, частково готовими – 33,1% опитаних педагогів. Як і в інших випадках, упевненість у своїх силах зростає зі збільшенням стажу роботи опитуваних: цілком готовими до такої роботи вважають себе 10,5% учителів із стажем до 5 років, 17,2% – зі стажем від 6 до 15 років; 23,5% – зі стажем від 16 до 25 років, 23,7% учителів – зі стажем роботи більше 25 років. Результати дослідження цього аспекту психологічної готовності педагогів до роботи із соматично ослабленими дітьми представлені в таблиці 2.

Висновки

Варто констатувати, що жоден із вчителів початкових класів, які брали участь у дослідженні, не має високого рівня психологічної готовності до взаємодії із соматично послабленими учнями, 0,9% учителів мають оптимальний рівень, більшість педагогів (52,5%) мають достатній рівень готовності, 46,6% – допустимий рівень готовності. Це означає, що

Таблиця 2

Самооцінювання педагогів готовності до взаємодії із соматично ослабленими учнями залежно від кваліфікаційної категорії (%)

Самооцінка рівня готовності	Кваліфікаційна категорія досліджуваних			
	Вища	I категорія	II категорія	Спеціаліст
Цілком готові	21,7	24,1	10,3	11,2
Готові	54,3	46,3	46,2	42,2
Частково готові	23,9	29,6	43,6	46,6
Майже неготові	–	–	–	–
Неготові	–	–	–	–

необхідно розробляти спеціальну програму психологічної підготовки вчителів початкових класів до взаємодії із соматично послабленими учнями, яка має включати як теоретичні заняття, так і методи групової та індивідуальної роботи. Варто погодитися з дослідниками, які вважають необхідним формування спеціальних компетентностей педагогів стосовно дітей з особливими потребами як основних для сучасної школи (Яценюк, 2016: 169). Виходячи з нашого дослідження, доцільно визначити спрямованість такої програми за кількома напрямками. По-перше, це мають бути актуалізація і розвиток мотивації до взаємодії із соматично послабленими учнями, оскільки, як слушно вказує вітчизняний дослідник С. Мельничак, саме така взаємодія є вирішальним чинником до мотивації самих учнів (Мельничак, 2017: 4).

По-друге, формування теоретичних знань та розширення уявлень про особливості соматично послаблених дітей, про труднощі, які

можуть виникати під час навчання у школі. На нашу думку, тут потрібно звернути увагу на формування в педагогів мотивації до соціальної підтримки таких дітей, що акцентують й інші вітчизняні дослідники (Безпалько, 2016: 124).

По-третє, актуалізація та відпрацювання комплексу практичних умінь та навичок ефективної взаємодії із соматично послабленими учнями молодшого шкільного віку. Варто сказати, що у вітчизняній літературі є досить розробок практично-технологічного напрямку в цій царині (Туріщева, 2016).

По-четверте, це розвиток емпатії, гуманістичної спрямованості педагогів та їхньої здатності до рефлексії. Тут, безперечно, варто концентруватися на розвитку в педагогів найбільш актуальних для комунікації з ослабленими учнями типів інтелекту – соціального й емоційного. У вітчизняній літературі ця проблема теж є добре розробленою як на теоретичному, так і на практичному рівнях (Романенко та ін., 2019).

ЛІТЕРАТУРА:

1. Безпалько О. Соціальна підтримка дітей та молоді з обмеженими функціональними можливостями. *Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі*. Київ, 2016. С. 119–128.
2. Вержиковська О., Ковальчук І. Теоретичні аспекти проблеми психологічної та педагогічної готовності дітей з порушеннями психофізичного розвитку до навчання у школі. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія «Соціально-педагогічна»*. 2012. Вип. 20 (1). С. 26–34.
3. Волошин О. Робота з дітьми з особливими освітніми потребами. *Психологічна готовність педагогів*. *Психолог*. 2015. № 7/8. С. 74–76.
4. Жилина Л. Психолого-педагогические аспекты профилактики школьных неврозов у соматически ослабленных детей и подростков. *Проблемы детства в фокусе междисциплинарных исследований* / под ред. А. Голобородько. Ростов-на-Дону, 2020. С. 160–175.
5. Мельничак С. Формування, розвиток та підвищення мотивації навчання учнів з особливими потребами. *Дитина з особливими потребами*. 2017. № 3. С. 2–4.
6. Пешко Г. Соціально-педагогічна робота з класним колективом, у якому навчається дитина з особливостями психофізичного розвитку. *Вісник Запорізького національного університету*. 2016. № 2 (27). С. 146–152.
7. Романенко М., Браганіч Б., Куций А. Соціальний інтелект як предмет філософських та психологічних досліджень. *Гілея : науковий вісник*. 2019. Вип. 140 (2). С. 37–40.
8. Руденко Л., Гавриленко Ю., Осадча Т. Дослідження емоційних порушень у дітей молодшого шкільного віку, хворих на цукровий діабет типу 1. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського*. Серія «Психологічні науки». 2016. № 1. С. 176–180.
9. Семиченко В., Світлич С. Формування готовності вчителів до роботи з соматично послабленими учнями у системі підвищення кваліфікації. *Вісник Національного авіаційного університету*. Серія «Педагогіка. Психологія». 2017. Т. 2. № 11. С. 138–146.
10. Туріщева Л. Поради щодо спілкування з дітьми, які мають особливості розвитку здоров'я. *Дитина з особливими потребами*. 2016. № 2. С. 10–12.
11. Цап М., Цап Г. Рухова активність, фізичний розвиток і фізична підготовленість в системі моніторингу стану соматичного здоров'я школярів. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. Серія «Педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт». 2014. Вип. 118 (1). С. 370–374.
12. Яценюк Л. До питання формування інклюзивної компетентності педагогів у контексті модернізації системи початкової освіти. *Нова педагогічна думка*. 2016. № 1. С. 168–170.
13. *Fostering healthy mental, emotional, and behavioral development in children and youth : a national agenda*. Washington, DC : The National Academies Press, 2019. 390 p.
14. *Intervention with children* / Ed. by P. Coxhead, R. Gupta. Routledge Library Editions : Psychology of Education. London, 2019. 254 p.

REFERENCES:

1. Bezpalko O.V. (2016). Sotsialna pidtrymka ditei ta molodi z obmezhenymy funktsionalnymy mozhlyvostiamy [Social support for children and youth with disabilities]. *Sotsialna pedahohika: skhemy, tablytsi, komentari – Social pedagogy: schemes, tables, comments*. Kyiv: Tsentr uchb. Lit. [in Ukrainian].

2. Verzhychovska O.M., Kovalchuk I.I. (2012) Teoretychni aspekty problemy psykholohichnoi ta pedahohichnoi hotovnosti ditei z porushenniamy psykho-fizychnoho rozvytku do navchannia u shkoli [Theoretical aspects of the problem of psychological and pedagogical readiness of children with disorders of psychophysical development for school]. *Zb. nauk. pr. Kamianets-Podil. nats. un-tu im. Ivana Ohienka. Seria sotsialno-pedahohichna – Coll. Science. Kamyanets-Podil Ave. nat. un-tu them. Ivan Ogienko. Socio-pedagogical series, 20 (1).* 26–34. [in Ukrainian].
3. Voloshyn O. (2015). Robota z ditmy z osoblyvymy osvitynymi potrebamy. Psykholohichna hotovnist pedahohiv [Work with children with special educational needs. Psychological readiness of teachers.]. *Psykholog – Psychologist, 7/8,* 74–76. [in Ukrainian].
4. Zhylyna L.Ia. (2020). Psykholoho-pedahohyeheskye aspekty profylaktyky shkolnykh nevrozov u somatyehesky oslablennykh ditei y podrostkov [Psychological and pedagogical aspects of prevention of school neuroses in somatically debilitated children and adolescents]. *Problemi detstva v fokuse mezhdystryplynarnykh yssledovanyi. Pod redaktsyei A.Iu. Holoborodko [Childhood problems in the focus of interdisciplinary research. Edited by A.Yu. Holoborodko].* Rostov-na-Donu, 160–175. [in Russian].
5. Melnychak S.V. (2017). Formuvannia, rozvytok ta pidvyshchennia motyvatsii navchannia uchniv z osoblyvymy potrebamy [Formation, development and motivation of students with special needs]. *Dytyna z osoblyvymy potrebamy – A child with special needs, 3, 2–4.* [in Ukrainian].
6. Peshko H.O. (2016). Sotsialno-pedahohichna robota z klasnym kolektyvom, u yakomu navchaietsia dytyna z osoblyvostiamy psykho-fizychnoho rozvytku [Socio-pedagogical work with the class team in which the child with special needs develops]. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu – Bulletin of Zaporizhia National University, 2 (27),* 146–152 [in Ukrainian].
7. Romanenko M.I., Bratanich B.V., Kutsyi A.M. (2019). Sotsialnyi intelekt yak predmet filosofskykh ta psykholohichnykh doslidzhen [Social intelligence as a subject of philosophical and psychological research]. *Hileia: naukovyi visnyk – Gilea: scientific bulletin, 140 (2),* 37–40. [in Ukrainian].
8. Rudenko L., Havrylenko Yu., Osadcha T. (2016). Doslidzhennia emotsiynykh porushen u ditei molodshoho shkilnoho viku, khvorykh na tsukrovyy diabet typu 1 [Research of emotional disorders in children of primary school age, patients with diabetes mellitus type 1]. *Naukovyi visnyk Mykolaivskoho natsionalnoho universytetu imeni V.O. Sukhomlynskoho. Psykholohichni nauky – Scientific Bulletin of the Nikolaev National University named after V.O. Sukhomlynsky. Psychological sciences, 1,* 176–180. [in Ukrainian].
9. Semychenko V.A., Svitych S.A. (2017). Formuvannia hotovnosti vchyteliv do roboty z somatyehno poslablenymy uchniamy u systemi pidvyshchennia kvalifikatsii [Formation of readiness of teachers to work with somatically weakened students in the system of advanced training]. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiynoho universytetu. Seria: Pedahohika. Psykholohiia – Bulletin of the National Aviation University. Series: Pedagogy. Psychology, 2/11,* 138–146. [in Ukrainian].
10. Turishcheva L.V. (2016). Porady shchodo spilkuvannia z ditmy, yaki maiut osoblyvosti rozvytku zdorovia [Tips for communicating with children with special health]. *Dytyna z osoblyvymy potrebamy – A child with special needs, 2,* 10–12. [in Ukrainian].
11. Tsap M., Tsap G. (2014). Rukhova aktyvnist, fizyehnyi rozvytok i fizyehna pidhotovlenist v systemi monitorynhu stanu somatyehnoho zdorovia shkoliariv [Motor activity, physical development and physical fitness in the system of monitoring the physical health of schoolchildren]. *Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu. Ser.: Pedahohichni nauky. Fizyehne vykhovannia ta sport – Bulletin of Chernihiv National Pedagogical University. Ser.: Pedagogical sciences. Physical education and sports, 118 (1),* 370–374. [in Ukrainian].
12. Iatseniuk L. (2016). Do pytannia formuvannia inkluzyvnoi kompetentnosti pedahohiv u konteksti modernizatsii systemy pochatkovoï osvity [On the formation of inclusive competence of teachers in the context of modernization of primary education]. *Nova ped. Dumka – New ped. Opinion, 1,* 168–170. [in Ukrainian].
13. Fostering healthy mental, emotional, and behavioral development in children and youth : a national agenda (2019). Washington, DC : The National Academies Press.
14. Intervention with children. Ed. by P. Coxhead, R.M. Gupta (2019). Routledge Library Editions: Psychology of Education, London.

Стаття надійшла до редакції 17.06.2021.

The article was received 17 June 2021.